

İç Güvenliğin Değişen Gündemi ve Azerbaycan Devletinin İç Güvenliği

The Changing Agenda of Internal Security and the Internal Security of the Azerbaijan State

Tarık Ak^{1*}

Murteza Hasanoglu²

* Sorumlu yazar

Corresponding author

¹Dr., Jandarma Genel Komutanlığı, Türkiye
Dr., Gendarmerie General Command, Turkey
aktrkak@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-8452-1601

²Doç. Dr., Azerbaycan Devlet İdarecilik Akademisi, Azerbaycan
Assoc. Prof. Dr., Azerbaijan State Administration Academy, Azerbaijan
m_hasanoglu@yahoo.com.tr
ORCID ID 0000-0003-3734-4045

Makale geliş tarihi / First received : 25.03.2021

Makale kabul tarihi / Accepted : 26.04.2021

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar:

- 1- Tüm yazarlar, her bir yazarın çalışmaya önemli bir bilimsel katkı sağladığını ve makalenin hazırlanmasında veya gözden geçirilmesinde yardımcı olduğunu kabul etmişlerdir.
- 2- Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir
- 3- Makalenin yazarları arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- 4- Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur. Derleme bir çalışmadır.
- 5- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

This article was checked by *Turnitin*. Similarity Index 16%

Atf bilgisi / Citation:

Ak, T. & Hasanoglu, M. (2021). İç güvenliğin değişen gündemi ve Azerbaycan devletinin iç güvenliği. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 19-38.

ÖZ

Güvenliğe ilişkin tehdit ve risk alanları değiştikçe devletlerin tedbir almaya yönelik usul ve yöntemleri de değişmektedir. Son yıllarda iç güvenlik kavramından sık sık bahsedilmesinin temel nedeni de budur. Genel olarak iç güvenlik yaklaşımına vurgu yapılırken, ifade edilmek istenen ülkelerin maruz kaldığı birçok tehdide karşı hukuk devleti normları temelinde yanıt bulma gereksinimidir. Bu çalışmada, Azerbaycan devletinin iç güvenlik yaklaşımının tanımlanması hedeflenmektedir. Bu kapsamda ilk olarak Azerbaycan'ın güvenliğiyle doğrudan ilişkili coğrafi, ekonomik, toplumsal ve siyasi faktörler tespit edilmiştir. Bu koşulların Dağlık Karabağ'ın işgalinin devlet ve toplum üzerinde etkisi, devletin iktidar ve meşruiyet kazanması, toplumsal kimliğinin inşa süreci, liberal demokrasiye geçiş sürecinde yaşananlar, serbest piyasa ekonomisine geçişte yaşanan zorluklar, modern devlet kurumlarının düzenlenmesi ihtiyaçları olduğu görülmüştür. Müteakiben Azerbaycan devletinin güvenlik örgütlenme yapısı tespit edilmiştir. Hali hazırda ki teşkilatlanma modelinin, modern devlet yapısına uygun ulusal ve iç güvenlik örgütlenme yapısını karşıladığı görülmüştür. Ancak Azerbaycan devletinin iç güvenlik kurumlarının hesap verilebilirliği ve sivil gözetimi hususunda gerekliliklerinin bulunduğu açıktır. Çalışma, literatür taraması yapılarak teorik bir zeminde yürütülmüş ve derlenmiştir.

Anahtar kelimeler

İç güvenlik, Ulusal Güvenlik, Azerbaycan

ABSTRACT

As the security threat and risk areas change, the procedures and methods of the states to take measures also change. This is the main reason why the concept of internal security has been mentioned frequently in recent years. While emphasizing the internal security approach in general, it is the need to find answers to many threats that countries are exposed to on the basis of rule of law norms. In this study, it is aimed to define the internal security approach of the Azerbaijani state. In this context, first of all, geographical, economic, social and political factors directly related to the security of Azerbaijan have been determined. It has been seen that these conditions are the effects of the occupation of Nagorno-Karabakh on the state and society, the state gaining power and legitimacy, the process of building social identity, the process of transition to liberal democracy, the difficulties in transition to free market economy, and the need for the regulation of modern state institutions. Subsequently, the security organization structure of the Azerbaijan state was determined. It has been observed that the organizational model currently meets the national and internal security organization structure in accordance with the modern state structure. However, it is clear that the Azerbaijani state has requirements regarding the accountability and civilian oversight of the internal security institutions. The study was conducted and compiled on a theoretical basis by literature review.

Keywords

Internal Security, National Security, Azerbaijan

GİRİŞ

İç güvenlik, son yirmi yılda sıklıkla karşılaşılan bir kavram olmuştur. Kavram, özellikle soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte ülkelerin çeşitlenen ve farklılaşan tehditlere maruz kalması neticesinde önem kazanmış, toplumun güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması ölçüsünde rağbet edilmiştir. Günümüzde iç güvenlik kavramı ifade edilirken değişen tehditlere karşı;

- ulusal güvenlik açısından iç ve dış güvenlik arasındaki işleyişin düzenlenmesine odaklanılmakta,
- ülkenin dışarıdan savunulması için silahlı kuvvetler ve diplomasi vasıtasıyla,
- yurt içinde de devlet ve toplumun müştereken ve karşılıklı olarak güvenliğine ilişkin örgütlenme ve yönetim usullerine vurgu yapılmaktadır.

Bu çalışma Azerbaycan devletinin iç güvenliğinin gerçekleştirilmesinde etki eden hususları tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında şu sorulara cevap aranmıştır;

- ilk olarak, güvenliğin değişen gündeminin neleri kapsadığı?
- ikincisi, Azerbaycan devletinin iç güvenliğini etkileyen coğrafi, ekonomik, toplumsal ve siyasi koşulların neler olduğu?
- üçüncüsü, Azerbaycan devletinin iç güvenliğine etki eden kurumların hangileri olduğudur?

Bu çalışmada, yukarıda ifade edilen sorulara cevap aranarak Azerbaycan devletinin iç güvenlik yaklaşımının tanımlanması hedeflenmektedir.

GÜVENLİĞİN DEĞİŞEN GÜNDEMİ

Güvenlik, dünyada son yıllarda hem devletlerin işleyişinde hem de toplumların hayatında sık karşılaşılan, dile getirilen, önemsenen, hatta ekonomik, sosyal ve siyasi birçok politikada merkeze alınan bir kavram haline gelmiştir (Neocleous, 2014, s.11). Güvenlik, “*Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet*” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021). Toplumsal düzeyde ise, toplumların ve bireylerinin kabul görmeyen olay, durum veya saldırılardan fiziksel çabalar ile korunma ihtiyacı, tehditlerden uzak ve özgür bir şekilde yaşamayı ifade etmektedir (Sarı & Özgür, 2019, s.123). Güvenliğe ilişkin yapılan açıklamalarda değinilen psikolojik faktörler, algı olarak güvenliğin korku ve nedenlerine odaklanması bağlamında subjektif bir tariftir. Diğer taraftan; subjektif yargıların geçerliliği her ne kadar devam etmiş olsa da, güvenliğe yönelik alınabilecek tedbirlerden söz edildiğinde bir nesnellik ve objektifliğe ulaşılabilir (Page, 2000, s. 33; Ak, 2017, s.10).

Günümüzde güvenliğe ilişkin yapılan en önemli vurgu, soğuk savaşın sonuna kadar devletlerin ulusal güvenlik düzeyinde ve askeri güvenlik temelinde gerçekleştirdikleri geleneksel güvenlik yaklaşımıdır. Soğuk Savaş sonrasında ise; askeri güvenlik tedbirlerinin göreceli olarak daha az talep görmesi, küreselleşmenin etkisi ve bireyin refah artışını teminat altına alan politikalar güvenlik yaklaşımlarını da çeşitlendirmiştir (Buzan, 1991, s. 432; Dalby, 2002, s.7). Söz konusu güvenlik yaklaşımları; bir taraftan uluslararası örgütler, devlet, toplum ve birey ölçüsünde çeşitlenirken, diğer taraftan güvenlik konuları askeri, politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel ölçekte genişleyebilmiştir. Güvenliğe dair bu tartışmalar; güvenlik yaklaşımlarının konu ve sorun alanlarına göre genişleyebilen, öznelere göre derinleşebilen ve jeopolitik olarak da farklı

seviyelere ayrılabilen üç boyutlu bir ortama evrilmesini sağlamıştır. Son yıllarda güvenliğe ilişkin farklılaşan sorunlara yönelik toplum merkezli inşacı yaklaşım öne çıkmıştır. İnşacı yaklaşım, devletlerin çıkarları ile kimlikleri arasında geçmişten geleceğe güçlü bir ilişki kurarak, ortak kimliklerin inşa edilebileceğini vurgulamaktadır. Güvenlik kavramına ilişkin bu geniş yorumlama, güvenlik söylemine fazlasıyla siyasal bir güçte katabilmektedir. Bu durum, haliyle devletlerin güvenlikle ilgili icra edilen politikalarında elini rahatlattığı açıktır (Sarı, 2020: s.4). Devletler açısından bu hususun avantajı, belirli bir konunun “güvenikleştirme” politikaları sayesinde hem araçsallaştırılması ihtimali hem de bir iktidar tekniği olarak kullanılabilmesidir (Sarı & Özgür, 2019, s.123).

Smith ve Brooks; askeri, politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel boyutlarda çeşitlenen güvenlik tartışmalarına ilişkin olarak bireyden uluslararası örgütlere kadar Tablo-1’de gösterildiği üzere güvenliğin işlevsel boyutlarına dikkat çekmiştir. Söz konusu tabloda, belirtilen güvenlik çalışmalarında çeşitliliğinin temel nedeni bireyden uluslararası örgütlenmelere kadar her bir aktörün askeri, politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel alanda maruz kaldığı tehditlere yönelik güvenlik gereksinimleri ve ihtiyaçlarının ortaya çıkmasıdır (Smith& Brooks, 2013, s.14-15).

Tablo 1. Güvenlik Çalışmalarının Boyutları¹

<i>Güvenliği Sağlayan Seviye ve Güvenlik Düzeyi İlişkisi</i>	Savunma	İç güvenlik	Kamu Güvenliği	Ticari Kurumsal Güvenlik	Özel Güvenlik	Bireysel Güvenlik
Uluslararası/Bölgesel	xx	x				
Ulus Devlet	xxxx	xxxx	xx			
Kamu	xx	xxx	xxxx	x	x	
Örgüt/Organizasyon	x	x	xx	xxxx	xxx	x
Akran/Grup/Topluluk		x	xx	xx	xx	xx
Aile						xxx
Birey						xxxx

xxxx en güçlü ilişkiyi/ x en zayıf ilişkiyi gösterir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde; birçok ülkenin maruz kaldığı dini ve etnik çatışmalar, siber tehditler, terörizm, ulus aşırı göçler, ekolojik tehditler, ekonomik krizler gibi güvensizlik halleri, toplumun her bireyinin hayatını, maddi varlıklarını ve yaşam tarzını doğrudan etkilemiştir. Devletler açısından söz konusu güvenlik risklerine yanıt verilmesi, ulusal güvenlik haricinde ülkelerin iç güvenliği bağlamında da değerlendirilmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır (Brimmer, 2006, s.23-41).

¹ Clifton L. Smith & David J. Brooks (2013, s.15)’te sunulan tablonun kısaltılmış halidir.

İÇ GÜVENLİK YAKLAŞIMI

Genişleyen güvenlik tehditlerine karşı devletlerin iç güvenlik yaklaşımı vurgulanırken, öncelikle modern bir devletin iç güvenlik hizmetinin nasıl olması gerektiğinin tanımlanmasına ihtiyaç vardır. Modern devlet kavramı, Avrupa'da on sekizinci yüzyıldan itibaren önceleri saltanata, dine, zorlamaya ve güce dayanan geleneksel yönetim anlayışında yaşanan değişim neticesinde ortaya çıkan devlet örgütlenmesi ve onun yönetim anlayışıdır. Modern devlet, Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketleri sonucunda ulus kimliğine bürünen, sanayileşen ve kentlileşen toplumun sınıf ve hak mücadeleleri sonucunda ortaya çıkan bir devlet örgütlenmesidir. Modern devletin yönetiminde meşruiyetin temeli ulus ve ulusun her bir vatandaşdır. Bu meşruiyet, devlet ve toplum arasında anayasa adıyla hukuken tanınmış olarak ve her bir bireyin hak ve özgürlükleri olarak kazandığı vatandaşlık statüsünün devamı ile korunmaktadır. Bu bağlamda; modern devletin rasyonel ve hukuki gelişmişliği hak ve özgürlükler temelinde oluştuğu, temsili demokrasi ve hukukun üstünlüğü de devlet yönetiminin ayrılmaz parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Hukukun üstünlüğü, bir taraftan devletin tüm vatandaşlarını yasalar önünde eşit kılarken diğer taraftan devletin kurumlarının eylem ve işlemlerinde sınırlarının belirlenmesinde önemli hale getirmektedir. Bu durumun, modern devlet kurumlarının yasalar çerçevesinde görev yapmasını ve yetkili güvenlik personelinin de sivil gözetim ve hesap verebilirliğini zorunlu kıldığı açıktır (Barry, 2003, s.20-21).

Tarihsel süreç içerisinde; modern devletin gelişim dönemlerine rastlayan özellikle İkinci Dünya Savaşı gibi önemli olaylar sonrasında ortaya çıkan sosyal devlet yaklaşımı, devletin toplum üzerine sadece hak ve özgürlüklerini teminat altına alıcı olmak dışında, vatandaşların temel ihtiyaçlarını karşılayacak refah artırıcı tedbirleri de öne çıkarmıştır. Bu hususlar; devletin dış politika, milli savunma, iç güvenlik, adalet, sağlık, eğitim gibi temel kamu hizmetleri yanında sosyal güvenlik, konut ve kişisel alanda sosyal hizmetlerinde dâhil edildiği politikalar (Öztekin, 2015, s.15). Modern devletin işlerliği her geçen gün arttıkça, ifade edilen kamu hizmetlerinden birisi olan iç güvenlik faaliyetlerinde de devletin vatandaşlarının güvenliğini yasaların gerektirdiği kamu kurumları ile sağlaması hususu ile söz konusu güvenlik kurumlarının da eylemlerinde hukuka uygunluğunun gerekliliği önemsenmeye başlamıştır. Bu bağlamda günümüzde herhangi bir devletin iç güvenlik yaklaşımı iki temel alanda değerlendirilmelidir (Brimmer, 2006, s.35-36).

- İlki, güvenliğin değişen gündemi ve yeni güvensizlik durumlarına karşı devletlerin uygun güvenlik kurumlarını teşkil edip etmediği hususudur. Bunun için devletler, ülke dışındaki güvensizlik ortamına karşı silahlı kuvvetler ve diplomasi vasıtasıyla önleyici tedbirler alırken, ülke sınırları dâhilinde kolluk kuvvetleri ve diğer ilgili devlet kurumları ile güvenlik eylemi gerçekleştirir.

- İkincisi ise; söz konusu güvenlik kurumlarının görevlerinin icrasında, insan hak ve özgürlükleri temelinde hukuk devletinin sınırlarının belirlendiği uygun yönetim usullerinin icra edilip edilmediğidir. Bunun gerçekleştirilmesi, kolluk kuvvetlerinin faaliyetlerinde hem şeffaflık ve hesap verilebilirlik hem de ülkede yaşayan vatandaşların hak ve özgürlükleri ile refah ve yaşam tarzını güvence altına alacak uygulamalara temel olabilecektir.

Aslında iç güvenlik kavramı, doğrudan asayiş ve kamu düzeni kavramlarıyla ilişkili olmakla birlikte iç güvenlik söz konusu kavramları da kapsamaktadır. Asayiş, *"bir yerin düzen ve güvenlik*

çinde bulunması durumu, düzenlilik, güvenlik"tir (TDK, 2021). Bu tanıma bakıldığında asayişin bir topluluk içinde adli suçların yaşanmadığı bir güvenlik ortamına karşılık geldiği ifade edilebilir. Yine iç güvenlikle birlikte ifade edilen kamu düzeni kavramı, *"bütün toplumu ilgilendiren düzen"*dir (TDK, 2021). Bu tanımlamadan asayışı içine alan hak ve hürriyetlerin kullanımına ilişkin devletin belirlediği meşru alan anlaşılır (Sarı, 2019, s.20). İç güvenlik kavramı ise; asayiş ve kamu düzeni kavramlarını içine alarak, bir devletin egemenlik sahası içerisinde hem üzerindeki maddi varlıklarla birlikte mekânın hem de toplumda her bireyin yaşamı, hak ve özgürlükleri ile refah ve yaşam tarzını korumaya ilişkin geniş bir çerçeve sunar. Bu haliyle iç güvenlik kavramını, *"devletin ülkesine ve vatandaşlarının yaşamına, yaşam tarzına, toplumunun birlikteliğine ve birlikte yaşama arzusuna yönelen saldırı ve tehditlere karşı güvenliğin sağlanması"* olarak tanımlanabilir (Ak, 2018, s.75). Bu kavramlaştırma ile asayiş ve kamu düzeni eylemleri yanında, toplumun kültür, kimlik, ekonomi ve refah seviyesi gibi temel kırılma noktaları da önleyecek tedbirlerin önemsendiği açıktır (Barry, 2003, s.20; Baylis, 2008, s.74; Sarı, 2019, s.22).

Günümüzde; devletler, iç güvenlik hizmetlerini kolluk teşkilatları ve yetkili diğer kurumları vasıtasıyla yerine getirmektedir (Gözler, 2008, s.218). Son yıllarda maruz kalınan terör olayları, siber tehditler, ulus aşırı göçler, ulaşım güvenliği, afetlere müdahale, kritik altyapıların güvenliği gibi sorunlar iç güvenlik birimlerinin çözüm bulması gereken temel güvensizlik konuları haline gelmiştir (Brimmer, 2006, s.36). Ayrıca devletlerin iç güvenlik yaklaşımlarını etkileyen bir diğer hususunda, her ülkenin kendine özgü coğrafyası, tarihi, sosyo-kültürel yapısı ve alışkanlıkları olduğu bilinmektedir.

Her bir devletin kamu yönetimi ve uygulamaları, kendi kültürlerinin bir ürünüdür. Ülkelerin oluşturmayı hedefledikleri modern devlet teşkilatlanmaları ve uyguladıkları yönetim süreçleri, ülkenin hem ihtiyaçları hem de sosyo-kültürel özelliklerinin bir yansıması olarak ortaya çıkar. Bu yüzden ülkeler arasında yapılacak herhangi bir karşılaştırma, kıyaslama veya benzetim ülkenin içinden çıktığı sosyo-kültürel yapının özellikleriyle birlikte değerlendirilmelidir. Toplumların kendi kültür ve davranış kalıpları arasındaki farklılıklar, devletlerin işleyişinde ve hizmetlerin yürütülmesinde aynı sonuçların ortaya çıkmasını engellemektedir (Hofstede vd, 2010). Azerbaycan devletinin iç güvenlik yaklaşımı üzerine yapılacak tespitlerde de bu husus göz önüne alınacaktır.

Dünyada her ülkede karşılaşılabileceği üzere Azerbaycan devletinde de geçmişten günümüze kadar gelen coğrafi konum ve toplumsal şartlar ulusal ve iç güvenlik konularıyla mündemiçtir. Örneğin; doğalgaz ve petrol gibi doğal kaynaklar ekonomik gelir imkânı sağlarken, Karabağ sorunu gibi konular ülkeyi daha hassas ve tepkisel hale getirebilmektedir. Azerbaycan'ın bağımsızlık ilanından hemen sonraki yıllarda Ermenistan'ın Dağlık Karabağ topraklarını işgal etmesi, ülkenin tüm ulusal, uluslararası ve güvenlik politikalarında bu konuyu temel referans noktası almasına neden olmuştur.

AZERBAYCAN DEVLETİNİN İÇ GÜVENLİĞİNİ ETKİLEYEN KOŞULLAR

Azerbaycan Cumhuriyeti; 1990'lı yıllara kadar SSCB'nin dâhilinde iken, Mihail Gorbaçov'un açıklık ve yeniden yapılanma politikalarından doğrudan etkilenmiştir. Söz konusu dönüşüm sürecine dayanamayan SSCB'nin 1991 yılında dağılması ile Sovyetler Birliği içerisinde var olan Azerbaycan başta olmak üzere on beş cumhuriyet önce egemenliklerini, sonra da bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir (Hasanoğlu, 2008, s.73-74). Azerbaycan açısından bağımsızlığın kazanılması, ülkede toplumu mutlu kılan bir sebep olsa da sonraki yıllar zor ve

meşakkatli bir sürecin ilk evreleri olmuştur. Bir taraftan ülkede milli birlik ve dayanışmayı sağlayacak hamleler ile yetmiş yıl süren totaliter rejimin etkisinden ve unsurlarından kurtulmayı sağlayacak eylemler yürütülürken, diğer taraftan Karabağ Savaşı ve işgali Azerbaycan'ın bağımsızlık kazandığı bu zor zamanlara rastlamıştır.

Yılmaz ve Sayın (Yılmaz & Sayın, 2013, s.25-34); dünyada birçok ülkede benzer olarak Azerbaycan devletinin tarihsel koşullarının da ülkenin dış politikasını doğrudan etkilediğini belirtmiştir. Benzer bir tanımlama, Azerbaycan'ın iç güvenliğine ilişkin örgütlenme, uygulama ve yönetim usulleri içinde geçerlidir. Azerbaycan devletinin iç güvenliğini etkileyen coğrafi ve toplumsal faktörler nelerdir? sorusunun cevabı arandığında, bu hususların öncelikle Dağlık Karabağ'ın işgali, Azerbaycan devletinin iktidar ve meşruiyeti konusu, Azerbaycan'ın toplumsal kimliğinin inşası, devletin liberal demokrasiye geçiş süreci, serbest piyasa ekonomisine geçişi, modern devlet kurumlarının düzenlenmesi gereklilikleriyle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir.

Dağlık Karabağ'ın işgali

Dağlık Karabağ sorunu, her zaman Azerbaycan açısından temel güvenlik konularından biri olmuştur. SSCB'nin dağılması sonrasında Ermenistan'ın Dağlık Karabağ üzerinde hak iddia etmesi ve bölgede yaşayan Ermenilerin işgale taraf eylemleri o yıllarda Ermenistan ve Azerbaycan arasında savaşa dönüşmüştür. Yaşanan savaş neticesinde 1994 yılında Azerbaycan'a bağlı toprakların %20'si Ermenistan tarafından işgal edilmiştir. Ermenistan; Dağlık Karabağ'da Ermenilerin çoğunluklu nüfus olduğunu, bu nedenle bölgenin kaderini kendisinin belirlemesi gerektiğini savunmuştur. Azerbaycan ise, Dağlık Karabağ bölgesinin hukuki ve tarihî olarak kendisine ait olduğunu, bölgedeki etnografik yapının yıllar içinde Rusya tarafından bilerek değiştirildiğini, Ermenistan'ın toprak talebinin mümkün olmadığını beyan etmiştir (Yılmaz, 2010a, s.71).

Karabağ sorunu bir taraftan ülkenin bağımsızlığından itibaren Azerbaycan'ın devlet politikasının temel referans noktası olmuş, diğer taraftan Azerbaycan toplumunun milli birlik ve beraberliği açısından birleştirici bir işlev görevi görmüştür (Sarı, 2015, s.110). Azerbaycan geçmişten bugüne uluslararası alanda tüm diplomatik ilişkilerinde muhataplarından, her zaman Dağlık Karabağ'ın işgalinin son verilmesi hususunu ve o topraklardan gelerek mülteci durumuna düşmüş insanların yurtlarına dönmesi politikalarının desteklenmesini talep etmiştir (Şihaliyev, 2003, s.77; Yılmaz, 2010a, s.71-87; Hasanoglu ve Memmedov 2019, s.725).

Günümüze kadar Azerbaycan ve Ermenistan arasında arabulucu olarak inisiyatif alan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'in Minsk Grubu'ndan da beklentileri ise boşa çıkmıştır. Azerbaycan'ın bu sorunu uluslararası toplum ve çevre ülkelerin desteğiyle birlikte çözme umudu ise Rusya, ABD, AB, İran ve Türkiye arasında denge siyaseti yürütmesini zorunlu kılmıştır. Denge siyaseti, Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası edindiği tecrübelerle ortaya çıkmıştır. Bağımsızlık sonrası Ayaz Muttalibov döneminde Rusya, Ebulfeyz Elçibey döneminde Türkiye yanlısı politikaları bölge ülkelerini rahatsız etmiş, bu süreç iç istikrarsızlıklara yansımıştır. Haydar Aliyev döneminde, çevredeki bölgesel güçlerle eşit yakınlık kurma siyaseti istikrarlı bir dönemin yaşanmasına vesile olmuştur (Yılmaz, 2010a, s.72-88).

Dağlık Karabağ'da 2020 yılının Eylül ayında başlayan Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki savaşta ise, diplomasi ve muharebe sahasındaki elde edilen üstün başarılar sayesinde zafer kazanılmış, Azerbaycan Dağlık Karabağ'ı ve işgal edilmiş toprakları kurtarmıştır. Ermenistan'ın

mağlubiyeti ve Azerbaycan'ın elde ettiği askeri başarılar sayesinde 10 Kasım 2020 tarihinde Ermenistan ve Rusya'nın katıldığı müzakerelerde Azerbaycan masaya zaferle oturan taraf olmuştur (Çobanoğlu & Ak, 2020, s.21-22).

Devletin iktidar ve meşruiyeti konusu

Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan ettiği günden itibaren ülkenin egemenlik sahası içerisinde sahip olduğu tarihi, ekonomisi, jeo-stratejisi, demografisi, doğal kaynakları ve yüzölçümü gibi öğeler ülkenin iktidarının meşruiyeti konusunu doğrudan etkilemiştir. İktidarın meşru olması hususu, hem ülke genelinde iç çatışmaların önlenmesi ve barışın sağlanması hem de ülkede devlet yönetimine seçilmiş iktidara bürokrasi tarafından direnç oluşturulmaması için elzem görülmüştür. Bu nedenle Azerbaycan'da iktidar tarafından seçimlerin yapılısında şaibeli olduğu yönünde eleştiriler alınsa da sürekli seçimler gerçekleştirilmiştir (İyikan, 2009, s.260-261).

Azerbaycan jeopolitik açıdan kritik bir mevkide bulunmaktadır. Rusya, Ermenistan, Türkiye ve İran'ın komşusu olarak Orta Asya, Ortadoğu ve Ön Asya kıtasının ortasındadır. Kafkas Dağlarının güneydoğu yamaçlarında yer almasıyla bölgeler arasında doğal bir set ve ticaret yolları üzerinde önemli bir geçittir. Bu konumu dolayısıyla hem Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında elde tutulması gereken bir yer olarak hedeflenmiş, hem de Soğuk Savaş döneminde Sovyetler açısından ülke uç karakol görevinde bulunmuştur. Günümüzde de bulunduğu konum itibarıyla ABD, Rusya, Türkiye, İran ve Çin açısından bir cazibe ve stratejik bir merkez olarak görülmektedir. Bulduğu coğrafyanın stratejik konumu ve komşu ülkelerle tarihsel, toplumsal ve kültürel bağları; ülkeyi yönetenlerin politikalarını her daim önemli hale getirmiştir. Bunun için günümüzde ülkeyi yönetenler açısından iktidarın hâkimiyeti ve meşruiyetinin toplumun her kesimi tarafından kabulünün sağlanması hususuna itibar edilmiş, iç istikrarı devam ettirici denge politikasının sürdürülmesine özen gösterilmiştir.

Bağımsızlık sonrası Azerbaycan dış politikası üç dönem üzerinden ifade edilebilir. Bunlar Muttalibov, Elçibey ve Aliyevler dönemidir. Bu üç dönemin koşulları farklı politik süreçler ve gelişmeler ortaya çıkarmıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlık ilan ettiği 1991 yılından başlayarak ilk yıllarda Rusya'ya bağımlı dış politika dönemi geçirilmiş, müteakiben ikinci dönemde Rusya ve İran'ın onaylamadığı Türkiye ile yakınlaşma süreci yaşanmıştır. Üçüncü dönemde ise, tarihi bağların olduğu ve coğrafyanın müşterek paylaşıldığı çevre ülkelerle daha etkin bir dengeleyici dış politikaya yönelim olmuştur (Yılmaz, 2010b, s.25-26). Devleti yöneten iktidarın denge politikası, kendi siyasal amaçlarını gerçekleştirme açısından olumlu etki göstermiştir. Bu süreçte, özellikle maruz kaldığı Karabağ işgalinin sona erdirilmesi, piyasa ekonomisine geçiş ve petrol gibi doğal kaynaklar için işbirliği yollarının geliştirildiği istikrarlı bir dönem ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2010a: 72; Yılmaz ve Sayın, 2013, s.24-31; Oktay, 2015, s.90).

Toplumsal kimliğinin inşası

Azerbaycan'ın tarihte uzun yıllar İran ve Rus devletlerinin etkisinde kalması, Rus ve İran halklarıyla da kültürel etkileşimler içine girmesine vesile olmuştur. Bu durum bağımsızlık sonrası uluslararası alanda kendini özgür olarak tanımlayacağı ve konumlandıracağı yer açısından önemli bir bileşendir.

Azerbaycan'ın son üç yüzyılı, Rusya'nın kontrolünde geçmiştir. Rusya'nın siyasi, kültürel ve ekonomik olarak nüfuzu ülkenin her alanına yansımış, toplumun eğitimi, sosyal yaşayışı ve

kültürel yapısında hissedilmiştir. Azerbaycan coğrafi konumu farklı kültürlerle doğrudan etkileşime girmesine de neden olmuştur. Bu kültürler içerisinde Türk, Rus, İran, Arap ve Moğol kültürlerinin izlerini görmek mümkündür. Diğer taraftan, Azerbaycan köken olarak Türk'tür ve Türk kültürünün bütün özelliklerini yansıtmaktadır. Türkiye ile coğrafyaları ayrılmış olan ve Türk olan her iki halk, gelenekler ve inanışlar açısından tüm diğer hâkim toplulukların etkisine rağmen benzeşmeye devam etmektedir (Yılmaz ve Sayın, 2013, s.27-28). Dinin sosyal hayata görünürlüğü Sovyetler döneminin seküler etkisiyle yoğun olmamaktadır. Devlet nezdinde; etnik, dini ve kültürel unsurların harmanlandığı, ülkede yaşayan insanların bulunduğu coğrafyada özgün ve bağımsız bir kişilik oluşturulmasına temel sayılacak bir Azerbaycanlılık kimliği benimsenmiştir. Bulunulan coğrafyada geçmişten bugüne yaşamış halkların Azerbaycan kültürünün yükselmesinde bir dayanak olduğu kabul edilmiştir. Azerbaycan halkının millet olarak Türk ve Müslüman olmaları, Sovyet döneminden itibaren seküler bir yaşam tarzı sürmeleri hem Azerbaycan halkının kimliği üzerinde hem de çevre ülkelerin Azerbaycan'a bakışı açısından önemlidir. Bu özellikler; bağımsızlık sonrası ilk yıllarda, devlet nezdinde ulusal kimliğin inşası için temel unsurlar olarak kabul görmüştür (Rustamov, 2008, s.179-193; Yılmaz ve Sayın, 2013, s.28-29; Hasanov, 2014, s.16).

Azerbaycan'da yaşayan halkın ülkede homojen olma durumu, ülkenin kimlik inşa sürecini kolaylaştırmaktadır. Ülke nüfusunun %92.9 Azerbaycan Türkü, %2 Lezgin, %1.3 Rus, %1.3 Taliş, %2.5 diğer etnik gruplardan oluşmaktadır. Ülkede dini inançlar bağlamında ise %96,9'si Müslüman-Türk; %3'ü Hristiyan (Rus, Gürcü ve Ermeni Ortodokslar) ve %0,1'i diğer inançlara mensup insan bulunmaktadır (CIA, 2020).

Liberal demokrasiye geçiş süreci

Azerbaycan gibi birçok eski Sovyet ülkesi için Sovyet Rusya'sının totaliter rejiminden kurtulma mücadelesi, demokrasiye geçişten ziyade bağımsızlığı daha öncelikli bir beklenti haline getirmiştir. Sonraki yıllarda bağımsızlığını elde eden birçok ülkede yaşanan iktidar mücadeleleri, iç karışıklıklar ve savaşlar devletlerin demokrasi temelinde bir toplum modeli kurmasını geciktirmiştir. Azerbaycan içinde süreç aynı şekilde yaşanmıştır. 1991 yılındaki bağımsızlık ilanından sonra Karabağ Savaşı ve iç karışıklıklar devletin toplumla bir sözleşme niteliği taşıyan anayasa oluşturulma çalışmalarını 1995 yılına kadar ertelemiştir (Gönenç, 1998, s.186).

Aslında 1995 yılında referandum yoluyla kabul edilen Azerbaycan Anayasasının hazırlanmasına 1991 yılında başlanmıştır. 1995 yılına kadar Anayasa'nın tamamlanamamış olmasının nedeni, ülkedeki siyasi istikrarsızlıklardır. Azerbaycan için anayasa yapımı demokratik bir sistemi kurma ve demokratik kurumların oluşturulması ve her şeyden öte yeni bir başlangıç yapılması için önemli bir adım görülmüştür (Rehimli, 2009, s.378). Azerbaycan Anayasası'nın giriş kısmında, 1991 yılında bağımsızlığa giden yolu belgeleyen Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Bağımsızlığına İlişkin Anayasal Aktü belgesi özellikle belirtilmiştir. Bu belgenin anayasasının giriş kısmında yer almasının nedeni, ülkenin bağımsızlığına gösterdiği önemin gösterilmesi ve Sovyet hâkimiyetine yönelik tepkinin simgeleştirilmesinin amaçlanmasıdır. Aynı zamanda Anayasa'nın giriş bölümünde, devletin bağımsızlığı, egemenliği, laikliği, toprak bütünlüğü, demokrasisi, sivil toplumun geliştirilmesi gibi evrensel değerlere atıf yapılarak ülkenin bugünü ve gelecek vizyonu gösterilmek istenmiştir (Gönenç, 1998, s.190-204).

Azerbaycan devleti Anayasada da belirttiği üzere, ülkesinde sivil toplumun varlığını demokrasinin gelişmesi açısından önemli görmüştür. Günümüzde de Azerbaycan'da vatandaşlarının her biri tarafından anayasada teminat altına alınan insan haklarının korunması ve ülke genelinde demokrasi kültürünün yerleşmesine konusunda irade bulunmaktadır (Gönenç, 1998, s.190-204; Aleskerli, 2005). Nitekim Azerbaycan tarafından hazırlanan ulusal güvenlik strateji belgesinde de bu olumlu gayretlerin bir işareti verilmiş, iç güvenlik ve demokrasi arasındaki ilişki önemi insan hak ve özgürlüklerinin artırılması bağlamında teyit edilmiştir (e-qanun, 2007; Hasanoğlu, 2020).

Serbest piyasa ekonomisine geçiş

Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında, Azerbaycan dâhil olmak üzere birçok eski Sovyet devletleri serbest piyasa ekonomisine benzeyen geçiş ekonomileri uygulamaya gayret etmiş, ancak bu çabalar vatandaşların yaşam şartlarına fakirlik ve yoksulluk olarak yansımıştır. On yıllarca kamu mülkiyetine dayalı merkezi planlama sisteminin uygulanmış olması ve toplumda eski yönetim tarzına dayanan zihin yapısı bu değişimi zorlaştırmıştır. Bu süreçte, devletler ilk olarak bir taraftan sahibi olduğu ekonomik işletmelerden çekilmek istemiş diğer taraftan finansman ihtiyaçlarını gidermek için kamuya ait iktisadi tesisleri özelleştirmeye gayret göstermişlerdir. İktisadi faaliyetlerin serbestleştirilmesi ise, gelir dağılımındaki eşitsizliği daha da artırmıştır. Sovyetlerden bağımsızlığını kazanan her ülkede benzer sonuçlarla karşılaşmıştır. Özellikle; piyasa ekonomisini destekleyen yasal ve kurumsal yapıların olmayışı, bağımsızlık sonrası meydana gelen iç ve dış silahlı çatışmalar, Sovyet döneminden kalan ekonomi bilgisinin yetersizliği, sosyal güvenlik sisteminin eksikliği ekonomik eşitsizliği belirginleştiren ortak nedenler olarak ortaya çıkmıştır (Musayeva, 2011, s.400-401).

Azerbaycan'da ancak 2000'li yıllarda öngörülen reformların olumlu etkileri görülmeye başlanmıştır. Yeni oluşan özel sektörde büyüme başlamış, vergi politikalarının geliştirilmesiyle kamusal gelir artmıştır. Azerbaycan'da ekonomik faaliyetlerin çoğunluğu başkent Bakü ve çevresinde yoğunlaşmıştır. Ülke ekonomisinin sadece petrol sanayisine dayalı bir ekonomi olmaması ve sanayi tesislerinin ülkenin tamamına yayılması için halen gayret saf edilmektedir. Azerbaycan'ın iç güvenliğinin sağlanması ve toplumsal boyutta istikrar için uygun işleyen iktisadi faaliyetlerin önemi açıktır. Serbest piyasa ekonomisinin işleyişine uyum gösterildiği, eşitsizliğin azaldığı ve refahın arttığı bir toplumda sosyal barış daha kolay sağlanabilmektedir (Musayeva, 2011, s.425-427; Hasanoğlu ve Memmedov 2019, s.743-744).

Modern devlet kurumlarının düzenlenmesi

Azerbaycan, bağımsızlığını kazanmasından itibaren modern devlet açısından temel sayılan kurumlarının işlevselliğine ve işlerliğine önem vermiştir. Meclis, hükümet, yargı, yerel yönetimler, silahlı kuvvetler ve kolluk gibi kurumsal yapılar Anayasa ile teminat altına alınmıştır (Rehimli, 2009, s.378).

Sovyetler Birliğinden bağımsızlığını kazanan devletlerin en zor görevlerinden biri, ülkede iç güvenliği sağlayacak kolluk kuvvetlerinin demokrasi ve insan haklarını gözeten modern teşkilatlara dönüşümünün gerçekleştirilmesi olmuştur. Kolluk kuvvetleri; Sovyet döneminin komünist yönetimlerinde, etkinliği en fazla olan ve aynı zamanda en acımasız baskı unsuru olan kurumlar olarak biliniyordu. Bu nedenle söz konusu ülkelerin kolluk teşkilatlarının reformdan geçmesi AGİT ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası örgütlerin öncelikli görevleri arasında sayılmıştır. AGİT tarafından 2000'li yılların başında Makedonya'da yürütülen polis

adaylarının seçimi ve adayların eğitimi için verilen destekler, Azerbaycan'da 2006 yılında başlatılan polis teşkilatının revizyonu ve Toplum Destekli Polislik projeleri kolluk güçlerinin demokratik standartlara ulaşımı için gerçekleştirilen çabalardır (Karademir, 2015:2-3).

Türkiye'de Azerbaycan kolluk kuvvetlerinin gelişimi için destek sağlamış ve halen de katkı vermeye devam etmektedir. Türk jandarması tarafından 1997 yılından bugüne değin bir iç güvenlik birimi olan Azerbaycan Dâhili Koşunlar Komutanlığına hem Azerbaycan'da hem de Türkiye'de eğitim desteği sağlanmaktadır. Türkiye ve Azerbaycan kolluk kuvvetlerinin işbirliği, NATO bünyesindeki Barış İçin Ortaklık Merkezi gibi uluslararası kuruluşlar, Avrasya Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri gibi bölgesel örgütlerde ve Azerbaycan-Türkiye Şahdeniz Doğal Gaz Boru Hattının güvenliğinin sağlanması gibi birçok alanda devam etmektedir (İyikan, 2009, s.265; Çetinkaya, 2020, s.36).

AZERBAYCAN DEVLETİNİN İÇ GÜVENLİĞİ

Günümüzde genel olarak güvenliğin değişen gündemi, devletlerin iç güvenlik kurumlarında ve yönetiminde iki hususu öne çıkarmıştır.

- İlki; iç güvenlikle görevli kolluk teşkilatları ve yetkili devlet kurumlarının, suç ve suçla mücadelede kamu düzeni ve asayişin sağlanmasından öteye geçerek birçok güvensizlik haline karşı ulusal güvenlik kurumlarıyla eşgüdüm hareket edecek işlevsel konum sağlamasıdır (Ak, 2018, s.76-89).

- İkincisi; kolluk teşkilatlarının iç güvenlik faaliyetlerinde hesap verilebilir ve şeffaf olmasıdır (Zabunoğlu, 2016, s.457-459).

Günümüzde iç güvenlik hizmeti; asayişin sağlanmasından terörle mücadeleye, halk sağlığından afetlere müdahaleye, kritik altyapı ve tesislerin korunmasından ülke sınırlarının muhafazasına kadar genişlemiştir. Bu süreç; bir taraftan iç güvenlik birimlerini ulusal güvenliği sağlamada tamamlayıcı bir işlev kazandırırken, iç güvenlikte kolluk teşkilatları haricinde afetlere müdahale ve halk sağlığı birimleri ile sınır güvenliği teşkilatlarının da iç güvenlik kurumları arasında sayılmasını gereğini ortaya çıkarmıştır. Nitekim dünyada, iç güvenlik faaliyetlerinin icrasında söz konusu birimlerin aynı çatı altına toplandığı ya da mevcut kurumlar arasında eşgüdümün daha da artırıldığı örneklerle karşılaşmaktadır. Örneğin Avrupa'da bu yapılanma mevcut bakanlıklar arasında eşgüdümün daha da artırılması ile sağlanmış iken, ABD'de federal düzeyde sözü edilen kurumların 2002 yılında İç Güvenlik Bakanlığı adıyla tek çatı altında toplanmasıyla gerçekleşmiştir.

Azerbaycan devleti tarafından Şekil-1'de gösterildiği üzere hali hazırda uygulanan güvenlik örgütlenmesine bakıldığında, modern devlet yapılanmasına benzer bir teşkilatlanma oluşturulduğu görülmektedir. Güvenlik kurumlarının başkanlık sistemi içerisinde ulusal ve iç güvenlik fonksiyon sahasına göre bakanlık veya hizmet birimleri olarak hükümete ve cumhurbaşkanına bağlı olarak görevlerini icra ettiği bilinmektedir.

Şekil 1. Azerbaycan Devletinde Güvenlik ile İlişkili Kurumlar

Azerbaycan Devletinin Güvenlik Kurumları ve İç Güvenlik

Azerbaycan devletinin hali hazırda uyguladığı Şekil-1’de belirtilen güvenlik örgütlenmesine bakıldığında, ulusal güvenliğini ilgilendiren kamu kurumları şunlardır.

- Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri; kara, hava ve deniz kuvvetlerinden oluşan bir yapıda Savunma Bakanlığına bağlı olarak teşkil edilmiştir.

- Savaş halinde seferberlik hizmetlerini yerine getirmek amacıyla Seferberlik ve Harbi Hizmete Çağırış Üzere Devlet Hizmeti Kurumu oluşturulmuştur.

- Devletin dış istihbarat faaliyetlerini gerçekleştiren kurum Harici Keşfiyat Hizmeti’dir.

- Ülke sınırlarının muhafazası için ise, Devlet Serhat Hizmeti meydana getirilmiştir.

İç güvenliğini sağlayan kurumlar ise şunlardır.

- İçişleri Bakanlığına bağlı olarak kolluk görevi olan Polis Teşkilatı ile toplumsal olaylara müdahale için kurulan Dâhili Koşunlar Komutanlığı,

- Afet ve acil durumlara müdahale etmek ve tedbir almak amacıyla Fevkalade Haller Bakanlığı,

- İç güvenliğe yönelik istihbarat faaliyetlerini yerine getirmek için Devlet Tehlikesizlik Hizmeti,

- Göçe ilişkin esas ve usulleri uygulayan Devlet Göç Hizmeti,

- Ülke genelinde gıda güvenliğini sağlamak amacıyla Gıda Tehlikesizlik Ajansı,

- Devlet başkanları gibi korunması gereken önemli şahsiyetlerin güvenliğini sağlamakla görevli Hususi Devlet Muhafaza Hizmeti gibi birimler iç güvenlikle ilgili özel fonksiyon sahaları için teşkil edilmişlerdir.

Azerbaycan Savunma Bakanlığı

Ülkenin ulusal güvenliğinin sağlanması için kara, hava ve deniz kuvvetlerinden teşkil edilen Azerbaycan Savunma Bakanlığı'nın ilk oluşumu 1918 yılında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birliktedir. O yıllarda böyle bir ihtiyaç, ülkenin işgallere karşı kendisini savunması için bir zorunluluk olarak görülmüştür. Müteakiben 1991 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti tarafından bir motorize tümenden oluşan bir kara unsuruyla güçlendirilmiştir. 2020 yılı itibarıyla Savunma Bakanlığının; kara kuvvetlerinde 55,000 personel, hava kuvvetlerinde 8,000 personel, deniz kuvvetleri 2,000 personel olmak üzere toplam 65,000 personel görev yapmaktadır (CIA, 2021). Zorunlu askerlik hizmeti 18-35 yaş arasında olup hizmet yükümlülüğü üniversite mezunları için 12 ay, diğerleri için 18 aydır. Azerbaycan ordusunun silah ve araç envanteri çoğunlukla Rusya ve Sovyet döneminden kalma teçhizatı içermektedir. 2010 yılından beri Azerbaycan, Rusya ve İsrail'den silah tedariki yapmaktadır (CIA, 2020).

Azerbaycan Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Hazar Denizi üzerinde görev yapmaktadır. Sahil Güvenlik Komutanlığı, Dâhili Koşunlar Komutanlığı, Devlet Serhat Hizmeti, Hususi Devlet Muhafaza birlikleri de savaş durumunda silahlı kuvvetlerin bünyesine katılabilecek milli savunma güçleridir (Hasanoğlu, 2019, s.365-366).

Devlet Serhat Hizmeti (Devlet Sınır Servisi)

Devlet Serhat Hizmeti, 2002 yılında ülke sınırlarının muhafazasından sorumlu olan bir hizmet birimi olarak kurulmuştur. Ermenistan'la savaş halinin devam etmesi nedeniyle savaş bölgesinde oluşan geçici sınırı Azerbaycan Kara Kuvvetleri korumaktadır. Ülke sınırları boyunca, yasadışı göçle mücadele, kitle imha silahları ve bileşenleri, uyuşturucu ve silah kaçakçılığının önlenmesi ile Hazar Denizi'ndeki hidrokarbon yataklarının, petrol ve gaz altyapılarının güvenliğini sağlamaktan sorumludur. Bünyesinde kendisine ait, sınır birimleri, havacılık birlikleri, özel kuvvetleri ve sahil güvenlik komutanlığı bulunmaktadır (US Department of State, 2021).

Harici Keşfiyat Hizmeti (Dış İstihbarat Servisi)

Azerbaycan devletinin dış istihbarat teşkilatıdır. 2015 yılında eski Millî Güvenlik Bakanlığı'nın lağvedilip ikiye ayrılması sonucu kurulmuştur (US Department of State, 2021).

Seferberlik ve Harbi Hizmete Çağrış Üzere Devlet Hizmeti (Askere Alma Servisi)

Azerbaycan devletinin seferberlik ve askere alma hizmetlerinin yerine getirilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Önceleri Savunma Bakanlığı'na ait bir ofis iken, 2011 yılından itibaren Bakanlar Kuruluna bağlı ayrı bir birim olarak faaliyet göstermeye başlamıştır.

İçişleri Bakanlığı

Azerbaycan İçişleri Bakanlığı bünyesindeki iç güvenlik birimleri, ülkenin sınırları içerisinde toplumsal düzenin ve güvenliğin sağlanması ile asayişin korunması amacıyla teşkil edilmiştir. Azerbaycan Devleti İçişleri Bakanlığının ilk kuruluşu; Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının gerçekleştiği 1918 yılıdır. 1920 yılından itibaren ise; SSCB İçişleri Bakanlığıyla birlikte müşterek olarak çalışmış, sosyalist rejime uygun bir mahiyet almıştır. 1991 yılında ülkenin bağımsızlığını kazanmasından sonra ise, tekrar yapılandırılarak işlevine devam etmiştir (Hasanoğlu, 2019, s.369).

Azerbaycan İçişleri Bakanlığı, asayiş, trafik, uyuşturucu ticareti, insan ticareti, organize suçlar gibi kamu güvenliğinin sağlanması ile cezai suçların önlenmesi ve açığa çıkarılmasından yetkilidir. 2001 yılında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile onaylanan İçişleri Bakanlığı yönetmeliği kapsamında bünyesinde;

- Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı,
- Dâhili Koşunlar Komutanlığı,
- bölgesel hizmetler, trafik hizmetleri, iç soruşturma hizmetleri gibi uzman polis birimleri,
- polis alayları, çevik kuvvet birimleri,
- Bakü Şehri Polis Departmanı ve Gence Şehri Polisi,
- Interpol Merkez Bürosu ve diğer, eğitim, teknik, adli bilimler ve lojistik destek birimlerini barındırmaktadır (BMİ, 2020).

Polis Teşkilatı, Azerbaycan Cumhuriyeti yürütme erkinin sahip olduğu tek ve merkezi kolluk kuvvetidir. Görevleri, 1999 yılı 727 sayılı Polis Vazife Salahiyetleri Kanunu'nda belirtilmiş, ana faaliyet alanları kamu düzeninin ve güvenliğinin sağlanması, suçla mücadele, önleyici tedbir ve adli işlemlerin yerine getirilmesi, trafik güvenliğinin sağlanması olarak gösterilmiştir (Hasanoğlu, 2019, s.369). Polis teşkilatında uzmanlık birimleri olarak; soruşturma, özel harekât, pasaport kayıt ve göç, insan ticareti, kriminal, organize suçlar, uyuşturucu, iç güvenlik, trafik, İnterpol, seferberlik birimleri bulunmaktadır (OSCEPOLIS, 2020; MIA, 2020). Azerbaycan Polisi, 1992 yılında Uluslararası Polis İşbirliği Örgütü olan İnterpol (The International Criminal Police Organization/ Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı)'e üye olmuştur. Ayrıca teşkil edilmiş olan Baş Muhafaza İdaresi adlı teşkilat, kamu ile özel kişi ve kurumların ücreti karşılığında emniyeti ve mal, hizmet ve varlıklarının güvenliği, kaçakçılık, soygun, gasp, uyuşturucu satışı ve ticareti gibi asayiş faaliyetlerine karşı suçla mücadele ve önleyici tedbirler olarak yerine getirmektedir (BMİ, 2020). Polis sosyal hayatın içinde park, cadde ve sokaklarda, toplu ulaşım ve taşımacılıkta olduğu gibi kritik sanayi tesisleri, idari ve hizmet sektörlerinin her birinde sabit, yaya, araçlı ve teçhizatlı olarak devriye gezmek suretiyle asayişinin teminini sağlamaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Dâhili Koşunlar Komutanlığı (İç Güvenlik Komutanlığı) ise ilk kuruluşu Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde gerçekleşmiştir. 1919 yılında ilk olarak Bakü ve ilçelerinde yaşayan vatandaşlara askerlik hizmeti sağlamak amacıyla görevlendirilen ve gönüllülük esasına göre oluşturulan bu birlikler zamanla ülkede kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanmasında faaliyet gösteren askeri birliklere dönüşmüştür. Müteakiben 1991 yılında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile tekrar teşkil edilmiş, görevleri 1994 yılında kanun ile tanımlanmıştır (Hasanoğlu, 2019, s.371-372). Dâhili Koşunlar Komutanlığının doğrudan kolluk yetkisi ve asayiş görevi yoktur. Söz konusu birimin görev alanı, ülke genelinde meydana gelebilecek toplumsal olaylar ve cezaevlerinde yaşanacak gösteriler, yasal olmayan direniş vb. eylemlere müdahale edilmesidir. Savaş zamanı Azerbaycan Kara Kuvvetlerinin emrine girmektedir. Kritik tesis ve alanların korunmasında kolluk kuvveti olan polise destek olmaktadır. Doğal afet ve acil durumlarda kurtarma faaliyetlerine iştirak etmektedir (DQ,2020).

Devlet Tehlikesizlik Hizmeti (Devlet Güvenlik Servisi)

Devlet Tehlikesizlik Hizmeti, 2015 yılında devlet kurumlarının ihtiyaç duyduğu ülke içi istihbarat faaliyetlerinin sağlanması amacıyla oluşturulmuştur. Devlet Güvenlik Servisi, vazifesinin icrasında yasal dayanakları; ülkenin anayasası, ulusal güvenlik, istihbarat ve karşı istihbarat, operasyonel soruşturma faaliyetleri, terörle mücadele, devlet sınırlarının korunması kanunları ile taraf olduğu uluslararası anlaşmalardır (SSS, 2020).

Fevkalade Haller Bakanlığı (Olağanüstü Durumlar Bakanlığı)

Fevkalade Haller Bakanlığı, 1998 yılında kurulmuştur. Ülkenin maruz kaldığı doğal ve insani afetlere müdahaleye yönelik teşkil edilmiş bir bakanlıktır. Yangın, su kirlilikleri, madencilik endüstrisinin güvenliği, petrol ve petrol üretim tesislerinin güvenliği, meydana gelen kazaların önlenmesi veya hafifletilmesi gibi faaliyetlerin yürütülmesini sağlamaktadır (OSCEPOLIS, 2020).

Hususi Devlet Muhafaza Hizmeti (Özel Devlet Koruma Hizmeti)

Hususi Devlet Muhafaza Hizmeti, Cumhurbaşkanlığı makamı ile önemli devlet organlarının bina ve tesislerinin muhafazası ve ülke içindeki petrol boru hatlarının güvenliğini sağlamaktan sorumludur (OSCEPOLIS, 2020).

Devlet Göç Hizmeti

Devletin göç hizmetlerine ilişkin politikaların belirlenmesi, göç süreçlerinin yönetilmesi faaliyetleri için 2007 yılında kurulmuştur. Temel görevleri arasında göç alanında tek bir bilgi sisteminin oluşturulması, göç konusunda uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi, yabancı ve vatandaşlığı olmayan kişilere geçici ve daimi bulunma izni verilmesi ve takibi, göçmen statüsünün verilmesi işlemlerini yerine getirmektedir (azerbaijans.com, 2021a).

Gıda Tehlikesizlik Ajansı (Gıda Güvenliği Ajansı)

Gıda Tehlikesizlik Ajansı, 2017 yılında kurulmuştur. Ülkede gıda maddelerinin güvenilirliği ve tescillendirilmesi, veterinerlik hizmetlerini ile konuya ilişkin mevzuat çıkarılmasından sorumlu kılınmıştır. Gıda güvenliği kapsamında tüm ürünlerde ilk üretimden tedarike, işlemeden, paketleme, depolama, nakliye ile ihracat ve ithalata kadar tüm süreci kontrol altına almayı hedeflemiştir (azerbaijans.com, 2021b).

İç Güvenlik Kurumlarının Hesap Verilebilirliği

Azerbaycan, Sovyetler Birliği egemenliği altında yetmiş yıl varlık göstermiş, bu sürede otoriter Sovyet tek parti yönetimi altında yaşamıştır. Bu nedenle Azerbaycan'da, bağımsızlık sonrasında benimsenmesi öngörülen demokratik değerlerin halk nezdinde bir siyasal kültür olarak yerleşmesi güç olmuştur. Örneğin, Azerbaycan devletinde merkezi idarenin taşra teşkilatları ve yerel yönetimler arasındaki görev ve yetki açısından sınırlarının belirlenmesindeki güçlükler veya ülkenin refah seviyesindeki iyileşmenin halk nezdinde memnuniyetinin devletin demokratik koşulları sağlayıp sağlamadığından bağımsız olarak ortaya çıkması bununla ilişkilendirilebilir (Mecek, 2018, s.51-55; Hasanoğlu, 2019: 359).

Azerbaycan devletinin iç güvenlik alanında hesap verilebilirlik konusunda ki çalışmalar henüz gelişme aşamasındadır. Kolluk güçlerinin hesap verilebilirliğiyle yakın ilişkili olan kolluğun sivil gözetimi konusunda da başlangıç seviyesindedir.

Genel olarak kolluğun sivil gözetimi kavramına bakıldığında, “*Kolluk birimleri ve faaliyetleri ile bunların dayanağını oluşturan politikaların çok katmanlı ve sürekli olarak sivil otoriteler tarafından izlenmesi*”dir (İçişleri Bakanlığı, 2021). Sivil kelimesi burada polis ve asker olmayan anlamında kullanılmaktadır. “*Böylesi bir gözetim, denetimin ruhuna uygun olmakla birlikte; bir hukuk devletinin görevi olan insan haklarını korumak ve demokratik toplum düzenini sağlamak açısından da önem arz etmektedir.*” (Zabunoğlu, 2016, s.458). Kolluk güçlerinin; diğer kamu görevlilerinden farklı olarak kişi hak ve özgürlüklerine müdahale edebilir niteliği, bu kurumların sivil otoritelerce idari ve adli türden denetimini zorunlu kılmaktadır.

Sivil gözetim, hukuk devleti ve demokrasinin işlerliğini katkı yaptığından kolluk güçlerinin buna ilişkin yaptırımlara uyması beklenmektedir. Azerbaycan kolluk güçlerinin, denetlenebilir olması için yönetimde yöneticilerin niteliği ve uygulamalarda farkındalık şarttır. Azerbaycan güvenlik güçlerinin hem silahlı kuvvetleri hem de iç güvenlik birliklerinin eylem, tavır ve davranışlarına uluslararası alanda eleştiri getirildiği bilinmektedir (HRW, 2021; US Department of State, 2021). Azerbaycan devletinin, BM Kalkınma Programı gibi uluslararası kuruluşların gerçekleştirdiği iç güvenlik kurumunda sivil gözetim programlarına katılım göstermeye istekli olmasının uluslararası alanda teşvik göreceği açıktır (UNDP, 2014, s.31). İç güvenlik birimlerinin hukuk devleti ve insan haklarına uygun davranması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde görüşülen Azerbaycan aleyhine davaların sayılarını azaltacaktır² (ECHR, 2021, s.1)

Ayrıca, Azerbaycan devletinde Milli Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı rütbeli şahıslardır ve askeri rütbe hiyerarşisi içerisinde doğrudan yer almaktadır (MOD, 2021; MIA, 2021). Devlet bakanlıklarını yönetecek kişilerin asker olması yerine bakan olarak sivillerin atanmasının devlet yönetiminde sivil gözetim, şeffaflık ve hesap verilebilirlik açısından önem arz ettiği açıktır.

SONUÇ

Günümüzde güvenliğe ilişkin tehdit ve risk alanları değiştikçe devletlerin güvenliğini oluşturmaya yönelik usul ve yöntemleri de değişmektedir. Son on yıllardır sık sık ifade edilmeye başlanan kavramlardan birisi de iç güvenlidir. İç güvenlik kavramının önemsenmesinin temel nedeni, devletlerin özellikle soğuk savaş sonrası çeşitlenen ve farklılaşan güvensizlik durumlarına tedbir almak olduğu açıktır. Genel olarak iç güvenlik yaklaşımında, vurgu yapılan ülkelerin maruz kaldığı birçok tehdide karşı iç ve dış güvenlik bağlamında ülke içerisinde tedbir alma usul ve yöntemleri belirtilmek istenmektedir.

Bu kapsamda çalışmada, Azerbaycan devletinin iç güvenlik yaklaşımını tanımlamak amacıyla ilk olarak iç güvenlikle ilişki olabilecek Azerbaycan toplumun coğrafi, ekonomik, toplumsal ve siyasi faktörler belirlenmiştir. Azerbaycan toplumunun SSCB’den bağımsızlığını kazanması sonrası iç güvenliğini doğrudan etkileyebilecek koşulların Dağlık Karabağ’ın işgalinin devlet ve toplum üzerinde etkisi, Azerbaycan devletinin iktidar ve meşruiyet kazanma ihtiyacı, Azerbaycan’ın toplumsal kimliğinin inşası süreci, devletin liberal demokrasiye geçiş sürecinde yaşanan aksaklıklar, serbest piyasa ekonomisine geçişte zorluklar, modern devlet kurumlarının düzenlenmesi olduğu görülmüştür.

Azerbaycan devletinin güvenlik örgütlenme yapısına bakıldığında çağdaş devlet sistemlerine benzer kurumlaşmaya yöneldiği tespit edilmiştir. Azerbaycan’ın hali hazırda ulusal ve iç

² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde Azerbaycan Devletinin aleyhine 2020 yılı içindeki açılan davaları ayrıntılı incelemek için bk. ECHR/European Court of Human Rights (2021).

güvenlik teşkilatlanma modelinin modern devlet yapısına uygun ulusal ve iç güvenlik örgütlenme yapısını karşıladığı görülmüştür. Ancak Azerbaycan devletinin iç güvenlik bağlamında kurumlarında sivil gözetimin teşvik edilmemesi önemli bir eksikliktir. Sivil gözetim, hukuk devleti ve demokrasinin işlerliği açısından vazgeçilmezdir. Ayrıca; milli savunma ve içişleri bakanlarının rütbeli şahıslar yerine sivil bakanlar olması, bu kurumların şeffaf ve hesap verilebilir olması ile sivil gözetimi açısından ilk önemli adımdır.

KAYNAKÇA

- Ak, T. (2017). *Çevresel güvenlik*. Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık.
- Ak, T. (2018). Dünyada iç güvenlik yaklaşımının değişimi ve iç güvenlik yönetimine etkisi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF Dergisi*, (6), 74-93.
- Çobanoğlu N. & Ak, T. (2020). Azerbaycan'a Doğu ve Batı arasında bir diyalog ve istikrar merkezi olarak bakmak. *Global Savunma*. 13 Nisan 2021 tarihinde [http://www.globalsavunma.com.tr/azerbaycan -a-dogu-ve-bati-arasinda-bir-diyalog-ve-istikrar-merkezi-olarak-bakmak.html](http://www.globalsavunma.com.tr/azerbaycan-a-dogu-ve-bati-arasinda-bir-diyalog-ve-istikrar-merkezi-olarak-bakmak.html) adresinden erişildi.
- Aleskerli, A. (2005). *Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası*. 05 Nisan 2020 tarihinde <http://www.anayasa.gen.tr/azerbaycan-aleskerli.htm> adresinden erişildi.
- Barry, N. P. (2003). *Modern siyaset teorisi*. (Çev. M. Erdoğan ve Y. Şahin). Ankara: Liberte Yayınları.
- Baylis, J. (2008). Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı. *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 69-85.
- Brimmer, E. (2006). From territorial security to societal security: implications for the transatlantic strategic outlook. *Transforming homeland security: U.S. and European approaches*. (Ed. E. Brimmer). Washington DC: Center for Transatlantic Relations.
- Buzan, B. (1991). New patterns of global security in the twenty-first century. *International Affairs*, 67(3), 431 -451.
- BMI/Baş Muhafize İdaresi (2020). *Tasks*. 10 Nisan 2020 tarihinde <https://bmi.gov.az/en/content/89/> adresinden erişildi.
- CIA (2020). *The world factbook*. 20 Nisan 2020 tarihinde <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html> adresinden erişildi.
- CIA (2021). *Military and security service personnel strengths*. 10 Nisan 2021 tarihinde <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/azerbaijan/> adresinden erişildi.
- Çetinkaya, S. G. (2020). Türkiye Azerbaycan ilişkilerinin askeri boyutu ve jandarma merkezli yardımlar (1992-2014). *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 15-40.
- Dalby, S. (2002). *Environmental security*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- azerbaijans.com (2021a). *Devlet göç hizmetleri*. 13 Nisan 2021 tarihinde https://www.azerbaijans.com/content_544_tr.html adresinden erişilmiştir.

- azerbaijans.com (2021b). *Bakanlar kurulu*. 13 Nisan 2021 tarihinde https://www.azerbaijans.com/content_512_tr.html adresinden erişilmiştir.
- DQ/Dahili Qoşunlar (2020). *Duties of the internal troops*. 20 Nisan 2020 tarihinde <https://dq.mia.gov.az/?/en/menu/12/> adresinden erişildi.
- ECHR/European Court of Human Rights (2021). *Press country profile-Azerbaijan*. France: ECHR Press.
- e-qanun (2007). Azərbaýcan Respublikasının milli təhlükəsizlik konsepsiyasının təsdiq edilməsi haqqında. 05 Nisan 20201 tarihinde <https://www.e-qanun.az/framework/13373> adresinden erişildi.
- Gönenç, L. (1998). Azerbaycan anayasası üzerine notlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 47(1-4), 185-220.
- Gözler, K. (2008). *İdare hukukuna giriş*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Hasanoğlu, M. (2008). Azerbaycan Cumhuriyeti'nde devletin yeniden yapılandırılması ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi çabaları. *Sayıştay Dergisi*, (69), 73-90.
- Hasanoğlu, M. ve A. Memmedov (2019). Bağımsızlık sonrası dönemde Türkiye-Azerbaycan siyasi, stratejik ve ekonomik ilişkileri. *4th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress*, 29-30 November 2019, İstanbul, 723-746.
- Hasanoğlu, M. (2019). Azerbaycan'da iç güvenlik yönetimi. (Ed.Tekin Avaner & Can Umur Çiner). *Karşılaştırmalı iç güvenlik yönetimine giriş ülke örnekleri içinde*. s.357-378. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Hasanoğlu, M. (2020). *Azerbaycan Cumhuriyeti'nin güvenlik, savunma politikası*. 20 Temmuz 2020 tarihinde <https://kafkassam.com/azerbaycan-cumhuriyetinin-guvenlik-savunma-politikasi.html> adresinden erişildi.
- Hasanov, A. (2014). *Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ulusal kalkınma ve güvenlik politikası*. 25 Eylül 2020 tarihinde http://anl.az/el_en/book/2016/ha_azukp.pdf adresinden alınmıştır.
- Hofstede, G., Hofstede, G. J. ve Minkov, M. (2010). *Cultures and organizations: Software of the mind*. New York: McGraw-Hill.
- HRW/ Human Rights Watch (2021). *Azerbaijan Events of 2019*. 13 Nisan 2020 tarihinde <https://www.hrw.org/world-report/2020/country-chapters/azerbaijan#> adresinden erişildi.
- İçişleri Bakanlığı (2021). *İç güvenlik sektörünün sivil gözetiminin geliştirilmesi*. 13 Nisan 2020 tarihinde <https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/ic-guvenlik-sektorunun-sivil-gozetiminin-gelistirilmesi> adresinden erişildi.
- İyikan, N. (2009). ABD'nin Azerbaycan ilişkilerine etki eden parametreler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 255-267.
- Karademir, K. (2015). AGİT'in toplum destekli polislik uygulamaları (Makedonya ve Azerbaycan örneği). *TÜBAV Bilim*, 8(1), 1-21.
- Mecek, M. (2018). Azerbaycan'ın devlet yapısı ve taşra yönetiminde merkez-yerel ilişkileri. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 51-77.

- MIA/The Ministry of Internal Affairs (2020). *Historic background of the MIA*. 10 Nisan 2020 tarihinde <https://m.mia.gov.az/?/en/content/131/> adresinden erişildi.
- MIA/The Ministry of Internal Affairs (2021). *Leadership*. 10 Nisan 2020 tarihinde <https://m.mia.gov.az/?/en/content/131/> adresinden erişildi.
- MOD/ The Ministry of Defence (2021). *Ministry of Defence*. 10 Nisan 2020 tarihinde <https://mod.gov.az/en/minister-of-defence-009/> adresinden erişildi.
- Musayeva, A. (2011). Azerbaycan'da gelir dağılımı. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 60(1), 393-432.
- Neocleous, M. (2014). *Güvenliğin eleştirisi*. (Çev. Tonguç Ok). Ankara: NotaBene Yayınları
- Oktay, E.G. (2015). Avrupa komşuluk politikası ve Azerbaycan: Eleştirel bir değerlendirme. *Bilig*, (75), 75-102.
- OSCEPOLIS (2020) *Country profile Azerbaijan*. 10 Nisan 2020 tarihinde <https://polis.osce.org/country-profiles/azerbaijan> adresinden erişildi.
- Öztekin, A. (2015). Devletin asli ve sürekli görevleri (Temel kamu hizmetleri) ve özellikleri. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (30), 10-19.
- Page, E. (2000). Theorizing the link between environmental change and security. *Review of European Community & International Environmental Law*, 9(1): 33-43.
- Rehimli, R. (2009). Azerbaycan yönetim sistemi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(99), 377-386.
- Rustamov, R. (2008). *Azerbaycan dış politikasında kimlik, tehdit algılaması ve güvenlik yaklaşımları*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Sarı, G. (2015). 1915 Tehcirinden 1992 Hocalı'ya soykırım iddiaları çerçevesinde Ermeni sorunu. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 4(2), 91-121.
- Sarı, G.&Özgür E. (2019). Kamu alanında güvenlik ve emniyet algısı. 13. *Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 120-130.
- Sarı, G. (2019). *İç-dış güvenlik ve kolluk içinde genel olarak iç güvenlik yönetimi*. (Ed.T. Avaner & B. Övgün). Ankara: Gazi Kitapevi Yayınları.
- Sarı, G. (2020). Güvenlik perspektifinden soykırım paradoksu: Ermeni iddiaları ve Hocalı katliamı/soykırımı. (Ed. G. Sarı ve T. Alabacak). *Tematik güvenlik çalışmaları içinde*. Ankara: PEGEM Akademi Yayınları.
- Şihaliyev, E. (2003). Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının yakın geleceği: Savaş mı? Yoksa ateşkes mi? *Ermeni Araştırmaları*, (45), 73-92.
- Smith C. L. & Brooks D. J. (2013). *Security science: The theory and practice of security*. USA: Elsevier, Butterworth-Heinemann Publications.
- SSS/State Security Service of the Republic of Azerbaijan (2020). *Activity*. 25 Eylül 2020 tarihinde <https://dtx.gov.az/en/activity.html> adresinden erişildi.
- TDK/Türk Dil Kurumu (2021). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. 12 Nisan 2021 tarihinde <https://sozluk.gov.tr> adresinden erişildi.

- UNDP (2014). *Changing with the world UNDP strategic plan: 2014–17*. New York: United Nations Development Programme.
- US Department of State (2021). *2020 Country reports on human rights practices: Azerbaijan*. 13 Nisan 2021 tarihinde <https://www.state.gov/reports/2020-country-reports-on-human-rights-practices/azerbaijan/> adresinden erişildi.
- Yılmaz, R. (2010a). Azerbaycan dış siyasetinde bağımsızlık sonrası yıllar ve Karabağ problemi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (2), 69-93.
- Yılmaz, R. (2010b). Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde son dönem. *Bilge Strateji*, 2(2), 23-42.
- Yılmaz, R. ve Sayın F. M. (2013). Azerbaycan dış politikasını belirleyen öğeler ve denge politikasına yansımaları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 23-42.
- Zabunoğlu, H. G. (2016). Kolluğun sivil gözetimi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2), 457-482.